

УДК 349.6

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ВОДНОГО КАДАСТРУ

Боровицька А.Г., аспірант
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються точки зору на питання походження терміну «кадастр». Аналізуються доктринальні підходи до його розуміння та виокремлюються характерні ознаки, на підставі яких і повинен формуватися відповідний термін. Окрім того, шляхом аналізу наукової літератури та національного законодавства досліджуються підходи до тлумачення поняття «державний водний кадастр» та на їх основі формується власне визначення зазначеного терміну. Для найбільш повного дослідження порушеного питання аналізуються існуючі підходи до визначення поняття зазначеної дефініції у законодавстві ряду зарубіжних країн.

Ключові слова: кадастр, поняття, доктринальні підходи, державний водний кадастр.

В статье исследуются точки зрения на вопрос происхождения термина «кадастр». Анализируются доктринальные подходы к его пониманию и выделяются характерные признаки, на основании которых и должен формироваться соответствующий термин. Кроме того, путем анализа научной литературы и национального законодательства исследуются подходы к толкованию понятия «государственный водный кадастр» и на их основе формируется собственное определение указанного термина. Для наиболее полного исследования поставленного вопроса анализируются существующие подходы к определению понятия указанной дефиниции в законодательстве ряда зарубежных стран.

Ключевые слова: кадастр, понятие, доктринальные подходы, государственный водный кадастр.

Borovytska A.G. THEORETICAL AND LEGAL BASIS FOR DETERMINING THE STATE WATER CADASTRE

In the article examines the question of the point of view of the origin of the term «cadastre». Analyzes the doctrinal approaches to its understanding and distinguished characteristic features, on the basis of which the appropriate term should be formed. In addition, by analyzing the scientific literature, and explores the approaches of national law to the interpretation of the concept of «state water cadastre» and based on them formed their own definition of the term. For the most complete study of the question posed analyzes existing approaches to the definition given definitions in the legislation of a number of foreign countries.

Key words: cadastre, conception, doctrinal approach, the state water cadastre.

Постановка проблеми. Фундаментальною основою будь-якого наукового дослідження є визначення, правові дефініції, тобто терміни. Саме вони повинні розкривати основоположні елементи, ідеї, ознаки відповідних правовідносин. Як зазначає А.П. Гетьман, «мова екологічного законодавства, значення нормативних визначень і термінів, що в ньому застосовується, є надзвичайно актуальними. Перш за все вони є засобом визначення об'єктів правового регулювання, цілей реалізації норм законодавства, що регулює відповідне коло суспільних відносин» [1, с. 111–113]. Таким чином, формулювання понятійного апарату дозволить скласти уявлення щодо певної групи суспільних відносин. Досконале поняття правової категорії є основою для створення прозорих суспільних, економічних, екологічних та правових відносин.

Ступінь розробленості проблеми. Водний кадастр, як одна з категорій екологічного права, є основою при регулюванні відносин пов'язаних із водокористуванням, обліком та охороною водних об'єктів тощо. В Україні комплексного правового дослідження поняття державного водного кадастру не проводилось, частково деякі аспекти ведення державного водного кадастру були предметом дослідження таких науковців, як О.С. Колбасов, Г.Х. Ісмайілов, А.В. Пермінов, Л.П. Курганевич, З.К. Іофін, М.Г. Ступень та ін. Тому

коло суспільних відносин, які складаються з приводу ведення державного водного кадастру (далі – ДВК), не має чіткого визначення та необхідного правового регулювання і потребує відповідних наукових досліджень.

Мета дослідження – формулювання поняття державного водного кадастру, яке дозволить сприймати його як правову категорію.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що результативність правового регулювання залежить від того, наскільки точно, логічно, послідовно пов'язані юридичні формулювання, а також наскільки одноманітне застосування юридичних понять та термінів. Отже, чіткість визначення правових понять, однозначність їх змісту стають необхідною передумовою щодо правильного регулювання відповідного спектру суспільних відносин. Таким чином, на шляху формування доктринального визначення державного водного кадастру та виокремлення його основних ознак потрібно в першу чергу визначитись із такою основоположною дефініцією, як «кадастр».

У науковій літературі відсутня єдність поглядів на питання походження терміна «кадастр». Усі існуючі точки зору за цією тематикою можливо поділити на чотири основні підходи.

1) Так, одні вчені вважають, що слово «кадастр» походить від латинського слова *caput*, що означало «податний предмет», а також

слова *capitastrum*, що означає «опис податних предметів». У зв'язку з чим спочатку кадастр означав книгу (реєстр), що містить опис оподатковуваних предметів – землі, води, лісових ділянок, нерухомості тощо [2, с. 161].

2) Прихильники другого підходу, пов'язують походження терміну «кадастр» із періодом правління Римського правителя Августа (27 р. до н. е. – 14 р. н. е.), коли було затверджено одиницю обліку зібраної данини (податку) за землю, названу *caputigum*, і введено перепис населення *capitumregistrum*. Із часом ці слова злилися в одне – *capitastrum*, яке надалі трансформувалось у слово *catastrum* [3].

3) За іншим підходом, слово «кадастр» має пряме походження від французького *cadastre*, що в буквальному перекладі означає: список, реєстр. Це слово запозичили з французької майже без змін всі основні європейські мови, наприклад, англійською його пишуть – *cadaster*; німецькою – *kataster*; італійською – *catasto* тощо [4].

4) Інші дослідники пов'язують походження терміну «кадастр» і з грецьким словом *katastikhon*, яке, означає в перекладі «податковий реєстр» [5].

Кадастр (от фр. – *cadastre*) являє собою список, реєстр, складений офіційним органом або установою [6]. Серед доктринальних підходів до визначення терміну «кадастр» цікавою є позиція Л.П. Курганевич, що визначає кадастр, як систематизований фонд відомостей, який періодично поповнюють і уточнюють за допомогою відповідної системи спостережень за тим чи іншим природним об'єктом [3]. На думку М.І. Єрофєєва, кадастр – це систематизований банк кількісних і якісних даних щодо певного об'єкта [7, с. 11]. Як систематизований звід даних, що включає якісний і кількісний опис об'єктів і явищ, у ряді випадків з їх економічною оцінкою визначають кадастр О.А. Подколзін та М.С. Жихарева [8, с. 2]. Схожою є думка Л.Н. Мороз, що визначає кадастр як систематизований звід даних, який складається шляхом періодичних або безперервних спостережень над відповідним об'єктом [9, с. 77].

Зовсім інше поняття кадастру надає В.Н. Ключниченко. Дослідник визначає кадастр від (фр. *cadastre*; рос. кадастр; англ. *cadastre*; нім. *kataster*, *Grundbuchn*, *Flurbuchn*) як упорядковану геоінформаційну систему про правове, природне, господарське, економічне та просторове положення об'єктів, що підлягають обліку в системі відповідного рівня управління [10, с. 9–10]. З.О. Котік визначає кадастр через звід економічних, екологічних, організаційних і технічних показників, який характеризує кількість і якість природного ресурсу, а також склад і категорії природокористувачів [11, с. 5].

Аналіз доктринальних підходів до розуміння кадастру дає змогу виокремити характерні ознаки такої дефініції, на підставі яких і повинен формуватися відповідний термін. До таких ознак потрібно віднести:

1. Основою кадастру є певні відомості щодо кількісних і якісних характеристик певного об'єкта.

2. Такі відомості, в деяких випадках, можуть містити елементи екологічної та економічної оцінок.

3. Відповідні відомості утворюють систематизований звід даних. Причому відповідна інформація, що розміщується в кадастрі, повинна розташовуватися саме систематично, тобто бути об'єднаною за спільною ознакою, послідовно поділеною на групи, які мають логічний зв'язок друг із другом.

Отже, кадастр – це систематизований звід відомостей, який в деяких випадках може містити елементи екологічної та економічної оцінки щодо кількісних і якісних характеристик певного об'єкта. Кадастри є різновидом інформаційних систем, які повинні використовуватися в процесі здійснення державного управління.

Ведення державного водного кадастру регулюється багатьма нормативно-правовими актами (Водним кодексом України від 6 червня 1995 р., № 213/95-ВР [12], Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII [13], постановами Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру» від 8 квітня 1996 р., № 413 [14], «Про затвердження Порядку інформаційної взаємодії між кадастрами та інформаційними системами» від 03.06.2013 р. № 483 [15] та ін.), але його поняття міститься лише в одному з них.

Так, у ст. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру» від 8 квітня 1996 р. № 413 державний водний кадастр України являє собою систематизований звід відомостей про: поверхневі, підземні, внутрішні морські води та територіальне море; обсяги, режим, якість і використання вод (водних об'єктів); водокористувачів (крім вторинних); водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скид зворотних вод (споруди для акумуляції та регулювання поверхневих і підземних вод; споруди для забору та транспортування води; споруди для скиду зворотних вод; споруди, на яких здійснюється очистка зворотних вод (з оцінкою їх ефективності) [14]. Окремо потрібно зауважити на відсутності у Водному кодексі України (далі – ВК України) правового визначення державного водного кадастру. Подібна ситуація, на наше велике переконання, є неприйнятною і потребує негайного вирішення шляхом внесення змін до ст. 28 ВК України.

У науковій літературі існують різноманітні підходи до поняття державного водного кадастру, які можна певним чином класифікувати.

Одним із перших науковців, що надав визначення державного водного кадастру, був О.С. Колбасов. На його думку, державний водний кадастр – це сукупність необхідних державі і господарським організаціям достовірних відомостей про стан водних об'єктів, кількості і якості природних запасів води, які містяться в них, розподілі їх по території країни, сезонних і добових коливань водного стоку по кожному об'єкту (водному басейну), видах і об'ємі користування водами [16, с. 138–139].

М.Г. Ступень розглядає державний водний кадастр як державне зведення даних про водні об'єкти, землі водного фонду, водний режим, водні ресурси і їх використання, необхідних для соціально-економічної і екологічної оцінки водоресурсного потенціалу і забезпечення сталого розвитку регіональних утворень і функціонування водних екосистем [17, с. 38].

Л.П. Курганевич визначає ДВК як систематизовану збірку відомостей про водні ресурси країни, їхню кількість, склад і можливості використання [3].

Натомість З.К. Юфін зауважує, що державний водний кадастр – це систематизований постійно поповнюваний і при необхідності уточнюючий звіт відомостей про водні об'єкти, які складають єдиний державний водний фонд, водні ресурси, режими, якості та використання вод, а також про водокористувачів [18, с. 170].

Схожою є позиція Г.Х. Ісмайлова та А.В. Пермінова, які визначають водний кадастр як щорічно доповнюваний систематизований звіт відомостей про водні ресурси (водні об'єкти) та їх використання – систему збору, обробки, зберігання та видачу споживачам інформації про ресурси поверхневих і підземних вод, їх режим і використання в народному господарстві [19, с. 206].

Державний водний кадастр – єдиний державний довідник, що включає в себе інформацію про водні об'єкти та їх характеристики по результатам спостережень протягом року [20, с. 12].

Проаналізувавши усі вищенаведені точки зору, можливо прийти до наступних висновків:

1. Серед доктринальних підходів до поняття водного кадастру переважають дві основні тенденції у визначеннях. Так, більшість вчених, розтлумачуючи дефініцію водного кадастру, визначають її як звіт відомостей (З.К. Юфін, Г.Х. Ісмайлов, А.В. Пермінов). Прихильники другого підходу розкривають поняття водного кадастру через сукупність даних про водні об'єкти (О.С. Колбасов).

Великий тлумачний словник визначає звіт як зведені в одне ціле і розміщені в певному порядку тексти, документи, закони і таке інше [21, с. 446]. А сукупність – це неподільна єдність чого-небудь; загальна кількість; сума чогось [21, с. 1412]. Отже, сукупність (в нашому випадку – даних) не передбачає їх структурного розміщення. За таких обставин буде відсутньою системність як певна будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин, а отже, немає порядку, зумовленого правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин бази даних. У зв'язку із чим вважаємо більш слушною позицію тих авторів, які визначають водний кадастр через звіт, хоча і це твердження потребує ще додаткових досліджень.

2. Від будь-яких інших форм і методів обліку вод водний кадастр відрізняється повнотою і систематичністю відомостей, що містяться в ньому.

3. Існуючі підходи щодо визначення ДВК також різняться за критерієм «періодично-

сті» оновлення інформації щодо стану водних об'єктів. Так, наприклад, даючи визначення водного кадастру, З.К. Юфін вказує на постійність поповнення ДВК певними відомостями, при цьому не звертаючи уваги на строки такого поповнення. Натомість Г.Х. Ісмайлов зосереджує увагу саме на строках, зазначаючи, що водний кадастр – це щорічно доповнюваний систематизований звіт. На наше велике переконання, відповідні відомості повинні безперервно поповнюватися і оновлюватися. Слушною з цього приводу є позиція О.С. Колбасова, який наголошує, що «ведення державного водного кадастру розглядається не як разовий захід, а як безперервний процес» [16, с. 138–139].

4. Основною ж відмінністю проаналізованих визначень ДВК виступає неоднозначність підходів до змісту інформаційного наповнення такого кадастру. Так, О.С. Колбасов включає до відомостей, які повинні міститися у водному кадастрі, сезонні і добові коливання водного стоку. Натомість М.Г. Ступень вважає, що водний кадастр повинен містити дані про землі водного фонду. Взагалі ж існують позиції щодо включення до «інформаційного наповнення» ДВК даних про відомості проведених річкових досліджень, характеристику водних об'єктів за результатами спостережень протягом року, режим використання їх у народному господарстві тощо.

Для найбільш повного дослідження порушеного питання необхідно провести аналіз існуючих підходів до визначення поняття державного водного кадастру в ряді зарубіжних країн.

Казахстан. Визначення і загальна характеристика водного кадастру у Республіці Казахстан міститься у Водному кодексі 2003 р., де визначається як звіт систематизованих офіційних даних про стан і використання водних об'єктів, про їх водні ресурси, про водокористувачів (ст. 59) [22].

Польща. Водне право країни визначає водний кадастр як інформаційну систему для управління водними ресурсами, що складається з двох розділів [23].

Білорусь. Визначення і загальна характеристика водного кадастру у Республіці Білорусь міститься у Водному кодексі 1998 р., згідно з яким, ДВК Білорусі містить систематизовані дані про кількість та якість вод, а також про їх використання (ст. 91) [24].

Узбекистан. Визначення та порядок ведення державного водного кадастру зазначено у Положенні про порядок розробки та ведення Державного водного кадастру Республіки Узбекистан, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів від 07.01.1998 р. № 11, згідно з яким Державний водний кадастр являє собою систематизований, постійно поповнюваний і при необхідності уточнювальний звіт відомостей про водні об'єкти, що становлять єдиний державний водний фонд, водні ресурси, режим, якість і використання вод, а також про водокористувачів [25].

Росія. Водне законодавство Російської Федерації складається з Водного кодексу РФ і прийнятих відповідно до нього федеральних законів та інших нормативно-правових актів,

а також законів й актів суб'єктів Російської Федерації. У попередній редакції Водного кодексу Російської Федерації (далі – РФ) ст. 79 регулювала порядок обліку за допомогою водного кадастру [26]. У чинному Водному кодексі РФ це поняття замінено на дефініцію «Водний реєстр». Так, у ст. 31 зазначено, що державний водний реєстр являє собою систематизований звід документованих відомостей про водні об'єкти, що перебувають у федеральній власності, власності суб'єктів Російської Федерації, власності муніципальних утворень, власності фізичних осіб та юридичних осіб, про їх використання, про річкові басейни, про басейнові округи [27].

Таким чином, проаналізувавши національне та міжнародне законодавство щодо ведення та будови ДВК, а також доктринальні підходи за порушеним питанням, виокремивши основні характерні риси кадастру як правового явища, приходимо до висновку, що державний водний кадастр потрібно визначати саме через систему, а ні звід чи збірку даних, оскільки система (від грец. *systema* – це ціле, що складається із частин) – множинність елементів, пов'язаних у відносинах та зв'язку один із одним, утворюючих певну цілісність, єдність [28, с. 1226]. Також потрібно зазначити, що ДВК утворюється, ведеться та використовується для потреб екологічного управління і певним чином буде виступати системою управління – сукупністю керованого об'єкта та пристрою керування (комплекс засобів збору, обробки, передачі інформації і формування сигналів або команд), дія якої спрямована на підтримку або поліпшення роботи об'єкта. Якщо управління об'єктом здійснюється без участі людини (наприклад, за заданою програмою) то такі системи управління називаються автоматичними (САУ). Системи управління, в яких людина (група людей) є самостійною ланкою управління, називаються автоматизованими (АСУ) [28, с. 1227]. При формуванні системи управління повинен використовуватися системний аналіз – сукупність методологічних засобів, що використовуються для підготовки та обґрунтування рішень щодо складних проблем наукового, технічного, соціального, економічного характерів. Він спирається на системний підхід, який визначається як направлення методології наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить розгляд об'єктів як систем; орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта, на виявлення різноманітних типів зв'язків у ньому і зведення їх в єдину теоретичну картину. Такий підхід, на нашу думку, буде розкривати суть ДВК (необхідно застосовувати при формуванні бази даних), що дозволить чітко, в повному обсязі сформулювати склад відомостей, суб'єктний склад та іншу необхідну для закріплення в ДВК інформацію.

Таким чином, подібний підхід до визначення ДВК через систему буде відрізнятися більш послідовним, логічним ступенем структурованості інформації; певним порядком розміщення частин цілого і дозволить розкрити цілісність об'єкта дослідження, а також «побачити єдину теоретичну картину» водних

об'єктів (кількісних та якісних показників) на території нашої держави.

Швидке зростання потреб та інформації про водні ресурси, розширення складу і обсягу інформаційних послуг, вимога оперативної видачі цієї інформації при обмежених трудових ресурсах обумовлюють необхідність автоматизації ведення водного кадастру, тобто створення автоматизованої системи. Автоматизована система (АС) (англ. *automated system*) – сукупність керованого об'єкта й автоматичних керуючих пристроїв, у якій частину функцій керування виконує людина. АС являє собою організаційно-технічну систему, що забезпечує вироблення рішень на основі автоматизації інформаційних процесів у різних сферах діяльності (управління, проектування, виробництво тощо) або їх поєднаннях [29].

Окрім того, вважаємо, що ДВК потрібно визначати ще як і геоінформаційну систему (син. географічна інформаційна система – ГІС), оскільки *geoinformation system*, *geographical information system*, *spatial information system* (GIS) – це високотехнологічна інформаційна система, що забезпечує збір, зберігання, обробку, відображення, доступ і поширення просторово кодованих даних. ГІС містить дані про просторові об'єкти у формі їх цифрових уявлень (векторних, растрових, квадрантових та ін.). Основу ГІС складають оцифровані картографічні системи та комплекс баз даних і знань. Вони широко використовуються в екологічних дослідженнях [30, с. 399].

Висновки. Поняття ДВК повинно формуватися через основні його ознаки, а не через перераховування видів інформації (даних), яка утворює його зміст. У зв'язку з чим вважаємо, що державний водний кадастр – єдина державна автоматизована геоінформаційна система бази даних, яка використовується в процесі здійснення управління, контролю, використання та охорони державного водного фонду України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гетьман А.П. Проблеми юридичної термінології в екологічному законодавстві України / А.П. Гетьман // Українська державність: становлення, досвід, проблеми : зб. наук. ст. (за матеріалами XII Харк. політолог. читань). – Х, 2001. – С. 111–113.
2. Дегтярев И.В., Осипов Л.И. Земельное право и земельный кадастр / И.В. Дегтярев, Л.И. Осипов. – М. : Юрид. лит, 1975. – С. 328
3. Курганевич Л.П. Водний кадастр : [навч. посіб.] / Л.П. Курганевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 116 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://geoknigi.com/book_view.php?id=234.
4. Володін М.О. Основи земельного кадастру : [навч. посіб.] / М.О. Володін. – Київ, 2000. – 320 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kadastrua.ru/osnovi-zemelnogo-kadastru-m-o-volodin.html>.
5. Larsson G. Land Registration and Cadastral systems: Tools of land information and management // New York : Longman Scientific and Technical, 1991 [Electronic resource]. – Access mode : <http://web.mit.edu/urbanupgrading/upgrading/resources/bibliography/TOC/Land-Registration.html> – Title from the screen.
6. Большая советская энциклопедия : в 30 т. ; 3-е изд. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1973 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bse.chempport.ru/kadastr.shtml>.

7. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 3 / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2001. – 792 с.
8. Подколзин О.А., Жихарева М.С. Мониторинг и кадастр природных ресурсов: курс лекций / О.А. Подколзин, М.С. Жихарева. – Ставрополь : СтГАУ, 2012. – 25 с.
9. Мороз Л.Н. Организационно-правовые аспекты формирования кадастров и регулирования кадастровых отношений / Л.Н. Мороз // Государство и право. – 1999. – № 4. – С. 76–82.
10. Ключниченко В.Н. Кадастры природных ресурсов: курс лекций / [В.Н. Ключниченко, Н.А. Николаев, Н.В. Тимофеева]. – Новосибирск : СГГА, 2012. – 120 с.
11. Котик З.О. Кадастр: курс лекцій / З.О. Котик. – Львів : Камеяр, 2003. – 120 с.
12. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.
13. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон УРСР від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
14. Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру : Постанова Кабінету Міністрів від 08.04.1996 р. № 413 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/413-96-%D0%BF>.
15. Про затвердження Порядку інформаційної взаємодії між кадастрами та інформаційними системами : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2013 р. № 483 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/483-2013-%D0%BF>.
16. Колбасов О.С. Водное законодательство в СССР : [монография] / О.С. Колбасов. – М. : Юрид. лит., 1972. – 216 с.
17. Ступень М.Г. Кадастр природных ресурсов : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [М.Г. Ступень, О.Я. Микула, В.Ю. Пересоляк]. – Львів : «Новий світ-2000», 2006. – 192 с.
18. Иофин З.К. Мировой водный баланс, водные ресурсы земли, водный кадастр и мониторинг / З.К. Иофин. – Вологда : ВоГТУ, 2009. – 206 с.
19. Исмаилов Г.Х. Мировой водный баланс и водные ресурсы Земли, водный кадастр и мониторинг водных объектов : [учебник для вузов] / Г.Х. Исмаилов, А.В. Перминов. – М. : 2013. – 324 с.
20. Методичні вказівки до виконання самостійної роботи студентів під час навчальної практики «Гідрометричні спостереження» // Харківський гідрометеорологічний технікум Одеського державного екологічного університету. – Х., 2013, – 21 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
22. Водный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 09.07.2003 г. № 481-ІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042116.
23. Prawo wodne [źródło elektroniczne]: 18 July 2001, The Act entered into force on 1 January 2002. Journal of Laws 2001 No. 115 Pos. 1229, – Tryb dostępu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?rec_id=044892&database=faolex&search_type=link&table=result&lang=eng&format_name=@ERALL.
24. Водный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 15.07.1998 р. № 191-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.levonevsky.org/kodeksbyvodk/20130312/index.htm>.
25. Об утверждении положения о порядке разработки и ведения Государственного водного кадастра Республики Узбекистан : Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 07.01.1998 г. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=627989.
26. Водный кодекс Российской Федерации (утратил силу) : Закон РФ от 16.11.1995 р. № 167-ФЗ (ред. от 31.12.2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_57518/.
27. Водный кодекс РФ : Закон РФ от 03.06.2006 г. № 74-ФЗ (вступил в силу с 01.01.2007 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consultant.ru/popular/waternew/78_1.html.
28. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров ; 4-е изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – 1632 с.
29. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / За ред. М. Бажана ; 2-е вид. – 649 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://leksika.com.ua/10771117/ure/avtomatizovana_sistema.
30. Экологическая энциклопедия : в 6 т. Т. 1 / Редкол.: В.И. Данилов-Данильян, К.С. Лосев и др. – М. : ООО «Издательство «Энциклопедия», 2006. – 416 с.